

Təhlükəsizlik Sektoru İdarəçiliyi

Yaxşı idarəçilik prinsiplərinin təhlükəsizlik sektoru islahatına tətbiq edilməsi

Bu buraxılışla bağlı

TSİ-ı Köməkçi materialları yaxşı təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi(TSİd) və təhlükəsizlik sektoru islahatı(TSİ) üzrə mövzulara qısa girişlər verir. Bu cür buraxılışlar indiki dövrdə gedən debatları ümumiləşdirir, əsas terminləri izah edir və geniş təcrübəyə əsaslanaraq əsas gərginlik doğuran məsələləri üzə çıxarır. TSİ Köməkçi materialları yaxşı idarəçilik və ya islahat üçün spesifik modelləri,siyasi proqramları və ya təklifləri təbliğ etmir,əksinə hər bir bu cür mövzular üzrə oxucuların biliklərinin artması üçün, onları əlavə vəsaitlərlə təmin edir. TSİ Köməkçi materialları yaxşı təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi (TSİd) və Təhlükəsizlik sektoru islahatı (TSİ) üzrə mövcud yanaşmaları anlamaq və tənqidi qiymətləndirmə aparmaq istəyən təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi və islahatı üzrə çalışan maraqlı tərəflər üçün nəzərdə tutulan vəsaitdir.

TSİ-ı Köməkçi materialları ilə bağlı

Bu Köməkçi materialları Təhlükəsizlik Sektoru İdarəçiliyi (TSİd)konsepti haqqındadır.Bu cür idarəçilik konsepti, dövlət daxilində dövlətin və əhalinin təhlükəsizliyi ilə bağlı hakimiyyət və səlahiyyətlərin necə həyata keçirildiyini başa düşməyə imkan verir. Yaxşı idarəçilik prinsiplərinin təhlükəsizlik sektoru islahatına tətbiq edilməsi təhlükəsizlik sektoru islahatının(TSİ) məqsədidir.

Bu TSİ Köməkçi materialları aşağıdakı suallara cavab verir:

- ▶ İdarəçilik nə deməkdir və o təhlükəsizliklə bağlı nə etməlidir? Səh2
- ▶ Yaxşı TSİd-i nə deməkdir? Səh3
- ▶ TSİd-i və yaxşı TSİd-i arasındakı fərq nədir? ... Səh5
- ▶ Yaxşı TSİd-nin hansı özəllikləri vardır? Səh6
- ▶ Zəif TSİd-i hansı problemləri yaradır? Səh8
- ▶ Nəyə görə nəzarət yaxşı TSİd-i üçün vacibdir? ... Səh9

İdarəçilik nə deməkdir və o təhlükəsizliklə bağlı nə etməlidir?

İdarəçilik hakimiyyət və səlahiyyətin ifadəsidir. “İdarəçilik” termini hər hansı bir təşkilatın,məsələn şirkətin və ya hökumət təsisatının hansı qaydalar əsasında idarə edildiyini izah etmək üçün istifadə edilə bilər. Lakin “idarəçilik” həm də hər hansı ictimai faydanın təmin edilməsinin formasını dəyişən rəsmi və qeyri-rəsmi proseslər, subyektlər və dəyərlər mənası da verə bilər və idarəçiliyin bu ikinci geniş mənası təhlükəsizliyə tətbiq edilir. **Təhlükəsizliyin idarəçilik mənasında başa düşülməsi faydalıdır,çünkü o, həm rəsmi və həm də qeyri rəsmi şəkildə və beynəlxalq,ölkə və yerli səviyyələrdə cürbəcür dövlət və qeyri dövlət subyektlərinin təhlükəsizlik üzərində hansı hakimiyyət və səlahiyyətə malik olduğunu vurğulayır.**

İdarəçilik çətin **termini olub**, təhlükəsizlik **məsələlərinə** ümumi şəkildə tətbiq edilə bilər və o, **təhlükəsizliklə bağlı qərarların formalaşdırılmasında və onların həyata keçirilməsində beynəlxalq,ölkə və yerli səviyyələrdəki subyektlərin hansı rolları oynadıqlarını izah edir.**Təhlükəsizlik idarəçiliyi təhlükəsizliyin ümumi şəkildə necə işlədi-

yinə fokuslanır, eyni zamanda təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi isə, hər hansı bir dövlətin təhlükəsizlik sektoru daxilində təhlükəsizliklə bağlı alınan qərarlar və onların həyata keçirilməsi üzərində fokuslanır(bax Şəkil1).

Şəkil1. İdarəçilik, təhlükəsizliyi ümumilikdə və ya ancaq hər hansı bir dövlətin daxilində xarakterizə edə bilər

İdarəçilik

- Səhiyyə,təhsil və ya təhlükəsizlik kimi ictimai rifahın təmin edilməsinə təsir edən hakimiyyət və səlahiyyət həyata keçirir.
- Rəsmi hökumət qərarlarının və həmçinin, qərarları və onların yerinə yetirilməsini formalaşdıran qeyri rəsmi proseslər, subyektlər və dəyərlərin daxil olduğu ümumi konsepsiyadan ibarətdir.

Təhlükəsizlik İdarəçiliyi

- İdarəçilik konsepsiyasını ümumi şəkildə təhlükəsizliyə tətbiq edir.
- Dövlət və qeyri-dövlət subyektlərini,rəsmi və qeyri- rəsmi təsirləri beynəlxalq,ölkə və yerli səviyyələrdə nəzərə alır;

Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi

- Xüsusi ölkə çərçivəsində idarəçilik konsepsiyasını təhlükəsizlik təminatına tətbiq edir.
- Ölkə və yerli səviyyədə təhlükəsizlik təminatı,idarəetməsi və onun üzərində nəzarətə cəlb olunan bütün strukturların,təsisatların və subyektlərin rəsmi və qeyri rəsmi təsirlərinə fokuslanır.

Hökumət və idarəçilik eyni şey deyil

Hökumət dövləti idarə edən təsisatdır;idarəçilik isə daha geniş termin olub, ictimai rifahın cəmiyyətə necə verilməsinə təsir edən həm rəsmi və həm də qeyri-rəsmi qaydaları,strukturları,normaları və prosesləri əhatə edir. İdarəçilik, hökumətlərin siyasi qərarlar qəbul etdiyi,strategiyalar hazırladığı,vəsaitlər ayırdığı və demokratik ölkələrdə vətəndaşları təmsil etdiyi dərəcəyə qədər hökumətlər tərəfindən aparılır: hökumətin güc və səlahiyyətlərinin işə salınması ictimai rifahın,o cümlədən,təhlükəsizliyin təmin edilməsinə təsir edir.

Lakin istənilən dövlətdə,ictimai rifahın və ona görə də idarəçiliyin təmin edilməsinə təsiri olan subyekt sadəcə hökumət deyil; hökumətlər idarəçiliyi qeyri-dövlət subyektləri ilə birlikdə təmin edir, məsələn,ictimai rifaha, o cümlədən,təhlükəsizliyə təsir edən kommersiya fəaliyyətlərinin nizamlanması yolu ilə.

Lakin,idarəçilik hökumət olmadan da olur, bu, məsələn, qeyri-dövlət subyektlərinin müstəqil şəkildə ictimai rifah, o cümlədən, təhlükəsizlik təmin etdikləri zaman baş verir, məsələn, əhali özünü-müdafiə qrupları yaratdığı zaman və ya alternativ hüquq sistemində keçdikləri zaman baş verir.

Təhlükəsizliyə idarəçilik perspektivindən baxılması faydalıdır,çünki buraya hökumətin rolları və məsuliyyətləri daxil olur, digər tərəfdən, o, həm də fərqli dövlət və qeyri-dövlət subyektlərinin təhlükəsizliyin təmin edilməsinə,idarəetməsinə və onun üzərində nəzarət edilməsinə həm müsbət və həm də mənfi istiqamətdə necə təsir etdiyini önə çəkir.

Yaxşı TSİd-ı nə deməkdir?

Yaxşı TSİd-i, yaxşı idarəçilik prinsiplərinin dövlətin təhlükəsizlik sektoruna tətbiq edilməsidir. **Yaxşı TSİd-i ideyası ona əsaslanır ki,təhlükəsizlik sektoru, dövlətin başqa sahələrinin xidmətləri kimi, dövlət xidməti təminatının eyni yüksək standartlarına cavab versin.**

Yaxşı TSİd-nin prinsipləri aşağıdakı kimidir:

- **Hesabatlılıq** : təhlükəsizlik təminatı üçün açıq- aydın gözləntilər vardır və müstəqil hakimiyyət orqanları bu gözləntilərin standartlara uyğun olub- olmadığına nəzarət edir və əgər uyğun olursa, sanksiyalar tətbiq edir.
- **Şəffaflıq**: qəbul edilmiş qərarlar və onların icrasının təsiri altında olan subyektlər bu haqda məlumatları sərbəst şəkildə əldə etmək imkanına malikdir.
- **Qanun aliliyi**: bütün fərdlər və təsisatlar, o cümlədən dövlət, ictimaiyyətə məlum olan qanunların tərəfsiz olaraq və beynəlxalq və ölkə insan hüquqları normaları və standartlarına uyğun olaraq həyata keçirilməsinə məruz qalır.
- **İştirakçılıq**: mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün qadın və kişilər azad, bərabər və cəmiyyətin bütün təbəqələrinin qatılımı əsnasında, ya birbaşa,ya da qanuni təmsilçilik təsisatları vasitəsilə qərar vermə proseslərində və

təhlükəsizlik xidməti göstərilməsində iştirak etmək imkanlarına sahibdirlər.

- **Cavablılıq**: təsisatlar əhalinin bütün təbəqələrinin fərqli təhlükəsizlik tələblərinə həssasdırlar və öz missiyalarını xidmət mədəniyyəti ruhunda həyata keçirirlər.
- **Effektivlik** : təsisatlar öz uyğun rollarını,məsuliyyətlərini və missiyalarını yüksək peşəkar standartlara uyğun həyata keçirirlər.
- **Məhsuldarlıq**: təsisatlar öz uyğun rollarını,məsuliyyətlərini və missiyalarını yerinə yetirdikləri zaman dövlət vəsaitlərindən mümkün ən yaxşı formada istifadə edirlər.

Təhlükəsizlik sektoru

Təhlükəsizlik sektoru, ölkə və yerli səviyyələrdə təhlükəsizliyin təmin edilməsi,onun idarəetməsi və onun üzərində nəzarət funksiyalarına məsul olan bütün strukturlar, təsisatlar və təhlükəsizlik qulluqçularından ibarətdir, o cümlədən aşağıdakı hər ikisi:

- Təhlükəsizlik təminatçıları, buraya silahlı qüvvələr, polis,sərhəd xidməti,kəşfiyyat xidmətləri, cəza müəsisələri, kommersiya və qeyri dövlət təhlükəsizlik aktyorları daxildir;
- Təhlükəsizlik idarəetmə və nəzarət orqanları, buraya yüksək standartlı dövlət təhlükəsizlik təminatı daşıyan hökumət nazirlikləri,parlament,xüsusi statuslu nəzarət təsisatları,ədiyyə sisteminin bir hissəsi və mülki cəmiyyət aktyorları, o cümlədən,qadın təşkilatları və media daxildir.

Təhlükəsizlik sektorunun müxtəlif tərifləri vardır, lakin TSİ-ı bu sektorun geniş anlamına əsaslanır və o bütün təhlükəsizlik təminatını,idarəetmə və nəzarət orqanlarını ,o cümlədən,həm hərbi və həm də qeyri-hərbi təhlükəsizlik təsisatlarını və dövlət və qeyri-dövlət subyektlərini özündə cəmləşdirir.

Təhlükəsizlik sektoru üzrə daha geniş məlumat almaq üçün, "Təhlükəsizlik Sektoru" üzrə TSİ-ı Köməkçi materiallarına isnad edin.

TSİd-i və yaxşı TSİd-i arasındakı fərq nədən ibarətdir?

TSİd-i konsepsiya olub, dövlətin təhlükəsizlik sektorunun reallıqda necə işlədiyini göstərmək üçün istifadə olunur. **Yaxşı TSİd-i** isə normativ sənədlər əsasında yaradılmış standartlar olub, dövlət və əhalinin təhlükəsizliyini **demokratik dövlətin necə təmin etməli olduğunu** göstərir.

Yaxşı TSİd-i dəyərlər haqqındadır: O spesifik olaraq, yaxşı idarəçilik prinsiplərinin ölkə daxilində təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, idarə edilməsinə və onun üzərində nəzarət edilməsinə necə tətbiq edildiyinə fokuslanır. Yaxşı TSİd-nin konsepsiyası, dövlətin təhlükəsizlik sektorunu demokratik mülki nəzarət, qanun aliliyi və insan hüquqlarına hörmət çərçivəsində necə effektiv və hesabatlı etməsini göstərir.

TSİd-i analitik konsepsiyadır: O təhlükəsizlik sektorunun yaxşı idarəçilik və ya demokratik prinsiplərə uyğun şəkildə işləyib-ışləmədiyini qiymətləndirmir və o hər hansı bir xüsusi normalar və ya dəyərlərə bağlı öhdəliklərə əsaslanmır; TSİd –i, sadəcə olaraq, hər hansı bir ölkənin hakimiyyət və səlahiyyətlərinin təhlükəsizlik sektoru kontekstində necə həyata keçirildiyini göstərir.

Təhlükəsizlik idarəçiliyi təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyinin daha da ümumi versiyası olub, beynəlxalq təhlükəsizliyin daha da geniş kontekstində hakimiyyət və səlahiyyətin həyata keçirilməsi haqqındadır. 2-ci Şəkil bu üç konsepsiya arasındakı fərqləri göstərir.

Şəkil 2 Təhlükəsizlik idarəçiliyi, TSİ-ı və yaxşı TSİd –i arasındakı fərqlər

Təhlükəsizlik idarəçiliyi	Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi	Yaxşı Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi
Daha da ümumi		Daha spesifik
	Konsepsiya tipi	
Analistik konsepsiya: Kimin, necə və hansı məqsədlər üçün yerli, ölkə və ya beynəlxalq səviyyələrdə gücdən istifadə etdiyini açıqlayır.	Analistik konsepsiya: Ölkə qanunları çərçivəsində təhlükəsizliyin dövlət tərəfindən təmin edilməsi, onun idarə edilməsi və onun üzərindəki nəzarət qaydalarını, strukturlarını və proseslərini açıqlayır.	Normativ sənədlər əsasında konsepsiya: ölkə qanunları çərçivəsində yaxşı idarə olunan təhlükəsizlik sektorunun prinsiplərini və yaxşı praktikalarını ortaya qoyur
	Analizlərin istiqaməti	
İstər rəsmi və ya qeyri-rəsmi, dövlət və ya qeyri-dövlət, dövlət, özəl və ya kommersiya subyektləri tərəfindən necə və nə üçün gücdən istifadə olunur və ona nəzarət edilir	Necə və nə üçün ölkənin təhlükəsizlik sektoru ölkə şərtlərində dövlət, özəl və kommersiya subyektləri daxil gücdən istifadə edir və onu idarə edir.	Ölkə qanunları çərçivəsində dövlət və qeyri-dövlət təhlükəsizlik sektoru subyektlərində mülki demokratik nəzarət, qanun aliliyi və fərdlərin və əhalinin insan hüquqlarına hörmət dərəcəsi
	Təhlükəsizliyin tipi	
Beynəlxalq, ölkə və yerli səviyyələrdə istənilən tip təhlükəsizliyə fokuslanıla bilər	Ölkə kontekstində dövlətin və fərdlərin təhlükəsizliyinə fokuslanır	Mülki demokratik nəzarət, qanun aliliyi və fərdlərin və əhalinin insan hüquqlarına hörməti gücləndirməklə əhali və dövlət təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılmasına fokuslanır.

Yaxşı TSİd-nin hansı özəllikləri vardır?

Yaxşı idarəçilik prinsipləri təhlükəsizlik sektoruna tətbiq edilən zaman, dövlət demokratik mülki nəzarət, qanun aliliyi və insan hüquqlarına hörmət çərçivəsində əhalinin təhlükəsizliyini effektiv və hesabatlı şəkildə təmin edir. **Yaxşı TSİd-i, prinsiplər toplusundan ibarət olub təsisati model sayılır və ona görə də, yaxşı idarəçiliyin eyni əsas prinsipləri ayrıca hər bir təhlükəsizlik sektoruna fərqli şəkildə tətbiq edilir.** Təhlükəsizlik tələblərinin və təhlükələrin təbiəti dəyişdikcə, yaxşı TSİd-nin qurulması, davamlı şəkildə uyğunlaşdırmalar aparılmasını tələb edir. Hər bir təhlükəsizlik sektorunun təkmilləşməyə ehtiyacı vardır. Hər bir təhlükəsizlik sektorunun fərqli təhlükələr və tələblərlə üzləşməsinə baxmayaraq, yaxşı TSİd-nin tipik təsisati özəllikləri vardır (Bax: Şəkil3).

Şəkil 3 Yaxşı TSİd-nin tipik təsisatı özəllikləri

Gücdən istifadə hüquqi çərçivə ilə müəyyən edilir
Dövlətin adından gücdən istifadə edilməsi qanuni sayıldığı halda ictimaiyyətə məlum olan qanunlar,siyasi proqramlar və strategiyalar işə başlayır və dövlət və qeyri-dövlət təhlükəsizlik subyektlərinin rolları və vəzifələri,o cümlədən, onların üzərində demokratik mülki nəzarət, baxış və sanksiyalar mexanizmləri aydın şəkildə müəyyən edilir.
Təhlükəsizlik sektorunun nəzarəti və onun idarəetməsi təsisatı hala gətirilmişdir(şəxsiləndirilməmişdir)
Hesabatlı və şəffaf maliyyə idarəetməsi həyata keçirən və insan hüquqlarına hörmət təşviq edən seçilmiş və ya qaydalarla təyin edilmiş mülki hakimiyyət orqanları tərəfindən qanuni demokratik təsisatlar daxilində rəhbərlik, idarəetmə və nəzarət proseslərinə başlanılır. Təsisat müdirinin şəxsi marağı nəzarət, idarəetmə və ya qərar qəbul etmə prosesində amill deyildir.
Təhlükəsizlik sektoru təsisatları öz missiyalarını effektiv və dayanıqlı şəkildə yerinə yetirmək üçün kifayət qədər imkan və bacarıqlara sahibdirlər
Təhlükəsizlik sektoru həm dövlətin və fərdlərin və həm də əhalini təşkil edən icmaların legitim təhlükəsizlik tələblərini yerinə yetirmək üçün zəruri olan strukturlara, kadrlara, avadanlığa və vəsaitlərə malikdir.
Müxtəlif özəl və dövlət təhlükəsizlik subyektlərinin mandatları və missiyaları aydın və fərqlidir
Təhlükəsizlik sektoru subyektləri arasında qarşılıqlı əlaqə, koordinasiya və əməkdaşlıq üçün dəqiq ifadə olunan və şəffaf strukturlar onların hüquqi rolları və vəzifələrinə uyğun olaraq yaradılmışdır
Müxtəlif özəl və dövlət təhlükəsizlik subyektlərinin mandatları və missiyaları aydın və fərqlidir
Təhlükəsizlik sektoru subyektləri arasında qarşılıqlı əlaqə, koordinasiya və əməkdaşlıq üçün dəqiq ifadə olunan və şəffaf strukturlar onların hüquqi rolları və vəzifələrinə uyğun olaraq yaradılmışdır
Təhlükəsizlik sektoru ictimai xidmət mədəniyyətinə uyğun olaraq çalışır
Öz xidmətlərinin bütün aspektləri üzrə, təhlükəsizlik sektoru subyektləri birlik, dürüstlük, intizam, tələfsizlik, bərabərlik və bütün fərdlərin və əhalinin insan hüquqlarına hörmət təşviq edirlər

Zəif TSİd-i hansı problemlər yaradır?

Zəif təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi, dövlət daxilində təhlükəsizliyin təmin edilməsi, idarəetməsi və nəzarəti prosesinə yaxşı idarəçilik prinsiplərinin tətbiq edilməsinin süquta uğramasının nəticəsidir. Zəif təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi fərdlərə və icmalara, təhlükəsizlik sektorunun özünə və geniş siyasi və sosio-iqtisadi stabilliyə çoxsaylı problemlər yaradır.

Zəif təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi təhlükəsizlik sektoru üçün sistemli təsisatı problemlər yaradır. Təhlükəsizlik sektorunda effektiv nəzarətin, şəffaflığın və hesabatlılığın olmaması, aradan qaldırılması çətin olan korrupsiyanın yaranmasına gətirir, çünki təhlükəsizlik qüvvələrinin nümayəndələri və siyasi təsisatlardakı mülkilər buradan şəxsi qazanc əldə edir. Effektiv nəzarət və hesabatlılıq təhlükəsizlik

sektorunu siyasi güc sahiblərinin siyasi müdaxiləsinə və ixtiyarı siyasi qərarlarına məruz qoyur. Təhlükəsizlik sektorunda və şişirdilmiş hökumətdə güclü maraq olduqda təhlükəsizlik qüvvələri daha da böyüyür və ölkə üçün maliyyə yükünə çevrilir. Təhlükəsizlik planlaşdırması və qərar vermə prosesində şəffaflıq və hesabatlılığın olmaması milli təhlükəsizliyin və müdafiə qabiliyyətinin aşağı düşməsinə və həmçinin, zəif daxili təhlükəsizliyə gətirir. Bu cür zəifliklər dövləti təhlükə altında qoyur və dövlətin və fərdlərin təhlükəsizliyini təmin etmək istiqamətində təhlükəsizlik qüvvələrini gücsüz qoyur. Təhlükəsizlik xidmətlərinin qulluqçuları üçün iş, zəif TSİd-i, peşəkar inkişaf olmadığı üçün, pis xidməti şərtlərdən dolayı və siyasiləşmiş, korrupsiyalanmış və ya şəxsiləşdirilmiş vəzifə irəliləməsi ucbatından məhdud karyer imkanları deməkdir. Məsələn, qadınlara və ya dini və etnik azlıqlara qarşı-diskriminasiya olduğundan təhlükəsizlik qüvvələri ən yaxşı namizədləri seçə bilmir və ya ən yaxşı insan resursundan istifadə edə bilmir. Təhlükəsizlik qüvvələrinin özlərinin ictimai legitimliyi olmadığından, təhlükəsizlik sahəsindəki peşəkarlar da hörmət və sosial duruşlarını itirirlər.

Zəif TSİd-i siyasi, iqtisadi və sosial sabitliyi təhlükə altına qoyur. Üzərində mülki demokratik nəzarət həyata keçirilməyən təsirli və məsuldar təhlükəsizlik sektoru avtoritar rejimin dəstək mexanizminə çevrilir. O demokratiyanı zərbə altına qoyan iqtisadi və ya siyasi rola çevrilə bilər və nəticədə özbaşına siyasi qərarlara, hakimiyyətdən sui-istifadəyə və qanunvericilik sisteminin sıradan çıxmasına gətirir. Cəzasızlıq mühitində fəaliyyət göstərən təhlükəsizlik sektoru, demokratik nəzarət prinsiplərinə, qanun aliliyi və insan hüquqlarına hörmət göstərməyən təhlükəsizlik sektoru, fərdlərə və icmalara etibarlı asayiş təmin edə bilməz. Bu cür şəraitlərdə, təhlükəsizlik təsisatları korrupsiyaya və insan hüquqlarının pozulmasına meyilli olur və əhalini və ölkənin inkişafını təhlükə altına qoyur. Ayrımcılıq, səlahiyyətlərdən sui istifadə və ya qanunları qulaqardına vurmaqla təhlükəsizlik təsisatları əhalinin bir çox hissəsinə, məsələn, qadınlara və ya müəyyən etnik və dini qruplara zəruri təhlükəsizliyi təmin edə bilmir Bu cür hallarda, ictimai asayişin standartları aşılır və iqtisadiyyatın inkişafı tormozlanır. Zəif TSİd-i hesabına inkişafın bu cür pozulması siyasi qeyri-sabitliyə, iqtisadi zəifliyə, spesifik qruplar və ya icmalara qarşı edilən sıxışdırılmalara, fərdi və icma səviyyəsində zəruri təhlükəsizliyin olmamasına, cinayətgərliyin artmasına və hətta zorakı mün-aqişələrə gətirir.

Yaxşı TSİd-i və gücdən qanuni istifadə üzərində dövlət monopoliyası. Yaxşı TSİd-i gücdən qanuni şəkildə istifadə etmək üzərində dövlət monopoliyası ideyasına əsaslanır. Bu o deməkdir ki, insanların davranışlarını tənzimləyən qaydaları saxlamaq üçün dövlət güc işlətməyə (və ya gücdən istifadə qorxusu) hüququ olan yeganə təsisatdır.

Gücdən qanuni istifadə üzərində dövlət monopoliyası, gücdən istifadə edən yeganə subyektin dövlət olduğu mənasını vermir və ya dövlət cəmiyyətdə gücdən istifadə edəcək yeganə qanuni hakimiyyət deyil. Əvəzində, bu tərif o məna daşıyır ki, dövlət siyasi səlahiyyəti olan yeganə təsisatdır ki, ictimai maraqlar naminə gücdən qanuni şəkildə nə zaman və necə istifadə edilməsi haqqında qərar verir.

Yaxşı TSİd-i nöqtəyi-nəzərindən, dövlətin güc işlətmək üzərində monopoliyasının legitimliyi qanun aliliyi və insan hüquqlarına hörmət çərçivəsində təhlükəsizlik sektoru üzərində demokratik, mülki nəzarətdən asılıdır. Gücdən qanuni şəkildə istifadə etmək üzərində dövlət monopoliyası yaxşı TSİd-nin vacib hissəsidir, çünki o göstərir ki, dövlət və qeyri-dövlət təhlükəsizlik təminatçılarının fəaliyyətləri bu standartlar qarşılandığı zaman legitim olur.

Nəyə görə nəzarət yaxşı TSİd-i üçün vacibdir?

Yaxşı TSİd-i, hüquqi çərçivədən və həmçinin, demokratik mülki nəzarət, qanun aliliyi və insan hüquqlarına hörmət prinsipləri əsasında təhlükəsizliyin təminatı, idarəetməsi və onun üzərində nəzarət vəzifələrini aydın şəkildə müəyyən edən hökumətin təhlükəsizlik siyasəti və strategiyalarından asılıdır. Mülki demokratik nəzarət çərçivəsində nəzarət, təhlükəsizlik təsisatlarının öz vəzifələrini yaxşı idarəçilik prinsiplərinə uyğun olaraq effektiv və məsuldar şəkildə yerinə yetirdiklərini təmin edir. Nəzarət təhlükəsizlik qüvvələrini siyasi müdaxilədən qoruya bilər və eyni zamanda onların da siyasi **işlərə müdaxiləsinin qarşısını alar.**

Hər bir təhlükəsizlik sektoru fərqli olsa da və yaxşı TSİd-i üçün heç bir vahid model olmasa da, təhlükəsizlik sektoru üzərində nəzarətin təsisatı sistemləri tipik olaraq müəyyən çalarları paylaşır. (Bax: Şəkil 4).

Şəkil 4 Təhlükəsizlik sektoru üzərində nəzarətin tipik çalarları

Təhlükəsizlik siyasətini icra orqanı müəyyənləşdirir və təhlükəsizlik xidmətləri üzərində bir-başa siyasi nəzarəti həyata keçirir. O, əsasən

parlament və seçkilər vasitəsilə və həmçinin, məhkəmə orqanları, media araşdırmaları və ictimai məsləhətləşmələr və debatlar vasitəsilə vətəndaşlar qarşısında cavabdehdir.

Təhlükəsizlik xidmətləri hökumətin siyasətini həyata keçirir və qanunda müəyyən edilmiş şəkildə öz mandatlarına uyğun hərəkət edir: daxili intizam mexanizmləri və nəzarət prosedurları onların öz missiyalarını məsuldar və təsirli yerinə yetirməsinə kömək edir.

Parlament və ya qanunvericilik, təhlükəsizlik qanunları və büdcə layihələri ilə çıxış edir və ya qəbul edir, təhlükəsizlik xidmətləri üzərində nəzarət aparır və siyasi partiyaların təhlükəsizlik siyasəti və fəaliyyətlərini müzakirə etmək üçün açıq forumlar təşkil edir.

Konstitusiya məhkəməsi irəli sürülən təhlükəsizlik təşəbbüslərinin konstitusiyaya quruluşuna uyğun olub-olmadığını təmin edir –məsələn, konstitusiyaya məhkəmələri, yüksək məhkəmələr və ya konstitusiyaya yurisdiksiyası olan ali məhkəmələr bu işlərə baxır..

Ədliyyə sistemi, qanunu pozan təhlükəsizlik sektoru qulluqçuları və siyasi qərar verənləri məhkəmə edir; xüsusi səlahiyyətlərdən necə istifadə olunmasını müşahidə edir, məsələn, yoxlayış haqqında məhkəmə əmri verir; bir sıra hallarda təhlükəsizlik siyasətini yaxşılaşdırmaq üçün tövsiyələr verir.

Cürbəcür xüsusi qanuni təsisatlar təhlükəsizlik təminatı və idarəetməsinin xüsusi aspektlərini izləyir-məsələn, insan hüquqları komissiyaları, müstəqil şikayət orqanları, ombudsman təsisatları, maliyyə auditi orqanları və anti-korrupsiya komissiyalarını bura aid etmək olar.

Fərdlər, media və mülki cəmiyyət təşkilatları təhlükəsizlik xidmətlərinin və hökumətin təhlükəsizlik siyasətini tənqid edən və ya dəstəkləyən fəaliyyətlərə, məsələn, tədqiqat işlərinə, debatlarla, zərəçəkənlərin müdafiəsi və başqa fəaliyyətlərə cəlb olunurlar. İctimaiyyətin baxışı nəzarətin əsas formasını təmin edir, çünki o cürbəcür fikirləri və tələbləri təmsil edir.

Yaxşı təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi təhlükəsizlik sektoru ilə necə əlaqəlidir?

Yaxşı təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi ideallaşdırılmış prinsiplər və yaxşı praktikalardan təşkil olunur və onlara dünyada heç bir ölkə tam olaraq riayət etmir. Yaxşı idarəçilik prinsipləri təhlükəsizlik

təminatı, idarəetməsi və nəzarəti üzrə standartlar müəyyən edir və bu standartların fonunda onların praktikada necə yerinə yetirildiyi ölçülə bilir. Yaxşı təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyinin qurulması təhlükəsizlik sektorunun məqsədidir. TSİ-ı siyasi və texniki proses olub təhlükəsizliyin təmin edilməsi, idarəetməsi və onun üzərində nəzarəti mülki demokratik nəzarət, qanun aliliyi və insan hüquqları çərçivəsində daha da effektiv və daha da hesabatlı etməklə dövlətin və əhəlinin təhlükəsizliyini yaxşılaşdırmaqdır.

TSİ-ı, təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, idarəetməsinə və onun üzərində nəzarətə cəlb olunan bütün dövlət və qeyri-dövlət subyektləri ilə maraqlanır və onların rolları, vəzifələri və fəaliyyətləri arasındakı əlaqələri önə çəkir. TSİ-ı həm də ədalətin təmin olunması, idarəetməsi və onun üzərində nəzarətin aparılması işlərinə də cəlb olunur, çünki təhlükəsizlik və ədalət bir biri ilə sıx bağlıdır.

Təhlükəsizliyin bütün siyasi və texniki tərəflərini əhatə edərək TSİ-a geniş sayda fərqli islahat fəaliyyətləri də daxil edilə bilər, o cümlədən, qanunvericilik təşəbbüsləri, siyasi qərar vermə prosesləri, maarifləndirmə və ictimaiyyəti məlumatlandırma kampaniyaları, idarəetmə və inzibati bacarıqlar qurma imkanları, infrastruktur qurma və təkmiləşdirilmiş təlim və avadanlıqların təmini də bu fəaliyyətlərə daxildir. Lakin təhlükəsizlik sektorunu islah etmək səyləri o zaman təhlükəsizlik sektoru islahatı sayılır ki, onlar mülki demokratik nəzarət, qanun aliliyi və bütün fərdlərin insan hüquqlarına hörmət çərçivəsində effektivliyi və hesabatlılığı daha da gücləndirsin.

TSİ-ı haqqında daha geniş məlumat almaq üçün, "Təhlükəsizlik Sektoru İslahatı" üzrə TSİ –ı Köməkçi materiallarına baxın.

Yaxşı təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi üçün beynəlxalq normalar və standartlar. 1990-cı illərdən başlayaraq bir sıra beynəlxalq və regional təşkilatlar yaxşı TSİ-də üzrə qəbul edilən normalar və standartlar hazırlanmasına cəlb olunmuşlar, o cümlədən, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı(ATƏT), İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının(OECD-İƏİT) İnkişaf Yardım Komitəsi, Avropa Birliyi(AB), Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, Afrika Birliyi, Qərbi Afrika Ölkələrinin İqtisadi Birliyi (ECOWAS), və BMT-nin idarələri bu işlərə qoşulmuşdur. BMT Baş Katibinin 2008 və 2013 illərində hazırlanmış təhlükəsizlik sektoru islahatı hesabatları yaxşı TSİ-də prinsiplərini dəstəkləmişdir və həm Afrika Birliyi və həm də ECOWAS TSİ-dənin regionlarda tətbiq edilə biləcək norma və standartlarını hazırlamışlar.

Əlavə vəsaitlər

Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyi konsepsiyasına tam giriş üçün

--

Heyner Hanqqi (Heiner Hanggi)

Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyinin başa düşülməsi

Heyner Hanqqi və Teodor Vinkler(red), Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyinin

problemləri(Munster: LIT Verlaq,2003)

Nikole Ball

Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyinin islahatı

Münaqişə, təhlükəsizlik və İnkişaf, 4(3), 2004

Funmi Olonisakin

Təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyinin islahatı:

Nikole Ball-ın məqaləsinin şərhı

Münaqişə, təhlükəsizlik və İnkişaf, 4(3), 2004

BMT İnkişaf Proqramı

Münaqişənin qarşısının alınması və sülh quruculuğu üçün Təhlükəsizliyin demokratikləşdirilməsi

Əhəlinin inkişafı Hesabatı 2002, Bölünmüş dünyada Demokratiyanın dərinləşdirilməsi(Nyu York və Oksford. Oksford Universiteti press, 2002, s.85-100).

Qavin Kavtra(Gavin Cawthra) və Robin Lükhem(Robin Luckham)

Təhlükənin idarəçiliyi: Keçid dövrü yaşayan demokratik ölkələrdə Hərbi və Təhlükəsizlik rəhbərlik üzərində demokratik nəzarət

(London: Zed Books, 2003).

Yaxşı İdarəçilik prinsiplərinin təhlükəsizlik sektoruna tətbiqi ilə əlaqədar daha ətraflı:

—
BMT TSİ İşçi Qrupu

Təhlükəsizlik sektorunun Demokratik İdarəçiliyi

Təhlükəsizlik Sektoru İslahatı Birləşmiş Texniki Rəhbərlik Qeydləri(BMT,2012, s. 91-116)

OECD İnkişaf Yardım Komitəsi

Bölmə7.1: Demokratik Nəzarət və Hesabatlılıq

Təhlükəsizlik sektorunu İslahatı üzrə OECD DAC Kitabçası: Təhlükəsizlik və Ədalətin dəstəklənməsi(Paris, OECD.2007,s.112-123).

Nikole Ball,Tsjeard Bouta və Luc van de Goor

Təhlükəsizlik sektorunun demokratik idarəçiliyinin möhkəmləndirilməsi: Təsisati Qiymətləndirmə Çərçivəsi

Haaqa: Hollandiya xarici İşlər nazirliyi,2003.

Əlavə DCAF TSİ-ı vəsaitləri

DCAF TSİ-ı və yaxşı idarəçiliyin bütün aspektləri üzrə geniş tərkibdə vəsaitlər, kitabçalar və rəhbər vəsaitlər dərc edir və onlar DCAF-ın saytından əldə edilə bilər.

Çox sayda vəsaitlər ingilis dilindən başqa digər dillərdə də vardır.

DCAF-İSSAT Praktikasi öyrənmə saytında çox sayda onlayn vəsaitlər TSİ-ı praktikləri üçün sərbəst əldə edilə bilər: <http://issat.dcaf.ch>

Təhlükəsizlik Sektoru İdarəçiliyi üzrə Cenevrə Mərkəzi (DCAF) beynəlxalq fond olaraq müxtəlif ölkələrə təhlükəsizlik sektorunda yaxşı idarəçiliyi və islahatları təşviq edir.

DCAF təhlükəsizlik sektorunda demokratik idarəçiliyi təmin etmək üçün normalar və standartlar hazırlayır

və təşviq edir, dərin siyasi araşdırmalar aparır, ən yaxşı praktikaları və tövsiyələri aydınlaşdırır, ölkədaxili səviyyələrdə məsləhətlər verir və praktiki kömək proqramları irəli sürür.

DCAF aşağıdakı şəxslərə təşəkkür etmək istəyir

Petra Qurtnerə dizayna görə

Çerri Ekinsə İngiliscə redaktə etdiyinə görə

Linda Çınafa Fransız dilində redaktə etdiyinə görə

Linda Maçata Fransız dilinə tərcümə etdiyinə görə,və

Fernando Kolaçoya kompyuter proqramı hazırladığına görə

Seriyaların redaktoru

Fairli Çappuis

Bu buraxılışa isnad etmək üçün

DCAF-Təhlükəsizlik Sektoru İdarəçiliyi üzrə Cenevrə Mərkəzi. Təhlükəsizlik Sektoru İslahatı, TSİ-ı Köməkçi materialları seriyaları. Cenevrə,DCAF,2015.

DCAF. TSİ Köməkçi materiallarını bu saytdan əldə etmək olar www.dcaf.ch . İstifadəçilər DCAF-a isnad edərək bu materialların surətini çıxara bilər və yaya bilər. Kommersiya məqsədi üçün istifadə edilə bilməz.

DCAF-ın TSİ Köməkçi materialları proqramını yükləyə bilərsiniz

Yaxşı Təhlükəsizlik Sektoru İdarəçiliyinin əsasları və islahatlar üzrə geniş vəsaitlər, o cümlədən,

TSİ Köməkçi materialları: Təhlükəsizlik Sektoru İdarəçiliyi və islahatları üzrə qısa giriş

TSİ Araşdırmaları: Təhlükəsizlik Sektoru İdarəçiliyindəki son cərəyanlarla bağlı islahat mütəxəssisləri tərəfindən yazılan, baxış keçirilən və redaktə edilən yüksək səviyyəli analizlər.

DCAF Vəsaitləri: islahat praktikləri üçün bizim ən yaxşı praktiki rəhbər vəsaitlərimizin seçilməsi, o cümlədən,fərqli dillərdə kitabçalar, vəsaitlər və rəhbər qeydləri.

Kompyuter proqramı aşağıdakıları təklif edir:

- Vəsaitlərin hamısı bir dəfəlik yüklənir. Ondən sonra onların üzərində sərbəst işləmək olur.
- Aydın mətn üçün İki cür oxu rejimi seçimi və daha yaxşı zoom
- Məlumatlar və onların saxlanması üçün yüngülləşmiş formada olan optimal İOS və tez işləyən Android formatları
- Apple App store və ya Google Play store vasitəsilə sərbəst yükləmək olur.